

Riječki primer razvoja propisa o trgovini i formi trgovačkog organiziranja do kraja 18. veka

---

Bartulović, Željko

Source / Izvornik: **Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 2019, 58, 81 - 97**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.5937/zrpfni1982081B>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:118:052906>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

PRAVRI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Dr Željko Bartulović*
Redovni profesor Sveučilišta u Rijeci
Pravni fakultet

originalni naučni rad
doi:10.5937/zrpfni1982081B

UDK: 347.79(497.5)"17"
323(497.5)(=163.41)"17"

Rad primljen: 20.12.2018.
Rad prihvaćen: 25.01.2019.

RIJEČKI PRIMER RAZVOJA PROPISA O TRGOVINI I FORMI TRGOVAČKOG ORGANIZIRANJA DO KRAJA 18. VEKA

Apstrakt: Autor istražuje pravno-povesni aspekt razvoja oblika privrednog poslovanja i uticaja države na njega. Uz antičke primere analizira neke srednjovjekovne oblike pomorskog poslovanja na Jadranu. Oni se razvijaju bez uticaja vlasti, putem trgovačke prakse. U kontinentalnoj Hrvatskoj uticaj vladaoca na razvoj gospodarstva vidi se na primjeru Zlatne bule zagrebačkom Gradecu 1242. Statut Rijeke iz 1530. u normama insistira na sigurnosti trgovine i brzom sudskom rešavanju sporova među trgovcima i pomorcima. Aktima o proglašenju slobode plovidbe Jadranom 1717, kao i Rijeke i Trsta slobodnim (bescarinskim) lukama, car Karlo VI daje poticaj novom trgovačkom razvoju. Sredinom veka donosi se niz administrativno-privrednih reformi koje prati utemeljenje trgovačkih kompanija, primitivnih akcionarskih društava te porast broja trgovaca pojedinaca. U razvoju riječke trgovine važno mjesto imali su i srpski trgovci.

Gljučne riječi: trgovački propisi, 18. vek, Rijeka, Srbi.

1. Uvod – antički period

Historija daje brojne primere o različitim formama trgovačkih poslova i povezivanja trgovaca. Država svojim propisima ograničava, usmerava ili potiče privredne aktivnosti i njihove organizacione forme. Povesna analiza interakcije gospodarstva, države i prava kao i interdisciplinarno istraživanje ekonomskih aspekata vrlo je korisno. Trgovina grada i luke Rijeka bili su predmet različitih istraživanja, ali pravnih nije bilo mnogo.

---

* zeljko@pravri.hr

U starom Egiptu vanjska trgovina odvijala se posredovanjem države koja ju je kontrolisala (Bartulović, 2014: 21). Hetitska država osiguravala je zaštitu trgovaca pa čl. 5 zakonika iz 16. v. pr. n. e. „Ubistvo trgovca“ određuje kaznu od 100 mina srebra (Kandić, 1983: 63).

Dioklecijan u 3. v. n. e. pokušava prevladati ekonomsku krizu državnom regulacijom privrede. Carevi daju privilegije udruženjima zanatlija, trgovaca (*collegia negotiatorum*) i pomorskih prevoznika (*navicularii*), ali su ih i kontrolisali. Gušenje privatnog preduzetništva i intervencionizam države naziva se „vojno-industrijski kompleks“ (Karajović, 1997: 64–67, Bujuklić, 2016: 47, Boras, Margetić, 1998: 197–198).

2. Zlatna bula Gradecu 1242.

Slomom Rima dolazi do zamiranja robno-novčane privrede, uz neke izuzetke, npr. u doba karolinške renesanse. Novi uzlet počinje za krstaških ratova kada dolazi do direktnih kontakata Zapada i Istoka pa i trgovine u 13. veku.

U kontinentalnoj Hrvatskoj nastaju naselja koja žive od zanatstva i trgovine. Pravna forma nastanka urbanih naselja bile su i povelje o osnivanju privilegovanih slobodnih i kraljevskih gradova, npr. Varaždina 1220, Virovitice 1234, Samobora 1242, Križevaca 1252, Bihaća 1279, Koprivnice 1356. itd. Zlatna Bula Bele IV Gradecu iz 1242. sadrži najopširniju listu privilegija. Kralj „gostima“ (*hospites*) daje pravo slobodnog naseljavanja (uporedi moderno sticanje državljanstva i radne dozvole). Ako se ne nađu pljačkaši, štetu trgovcima plaća vlast tog teritorija. Građani ne plaćaju carine unutar državnih granica (up. današnje bescarinske zone). Kralj je doseljenicima dao vlasništvo nad zemljištem i oslobodio ih svih obaveza idućih pet godina (Margetić, Sirotković, Bartulović, 1989: 33–35, Margetić, 2000: 205–206). U Gradecu se u 14. veku spominju žene koje posluju samostalno ili kao ortakinje, npr. „gospođa Margareta trgovkinja“ (*domine Magarethe institricis*). Statut iz 1425. spominje „hljebarice“ i „solarice“, a građa trgovkinje, krčmarice I „ugledne poslovne žene“ i kao kreditore (Margetić, Apostolova Maršavelska, 1990: 105–106, Apostolova Maršavelski, 1986: 118–123).

3. Primeri trgovačkih poslova na Jadranu

Do razvoja trgovine dolazi i u komunama na Jadranu. Glosatori bude uspavanu pravnu nauku, a postglosatori proučavaju i statute severno-italijanskih komuna jer sadrže nove oblike trgovačkih poslova.

U Veneciji nastaju novi oblici pomorskog poslovanja i trgovačkog povezivanja.

U *rogadiji* (u Dalmaciji *rogancia*) primalac stvari, trgovac, obavezuje se obaviti posao za vlasnika, u njegovo ime, a uz svoj rizik. Njegova zarada je u razlici prodajne cijene i onoga što preda vlasniku. *Collegantia* je najčešći posao 12. veka. Ulagач (*stans, iactator*) daje dvostruki iznos kapitala, a druga strana (*procertans, tractator*) putuje i trguje. Dobit dele po pola, a gubitak srazmerno uloženom kapitalu. Splitski statut iz 1312. poznaje koleganciju, ali i socijetet (*societas*) (knj. III, gl. 73). Margetić piše da se radi o dvostrukoj koleganciji u koju dve strane unose kapital. Takvi ugovori postoje i u Dubrovniku u 13. veku. U Veneciji termin kolegancija označava dvostranu koleganciju dok jednostrana nema pravni naziv (Margetić, 1995: 205, Margetić, 1997: 263–284, Kostrenčić, 1915: 287, Beuc, 1988: 309, Statut Grada Splita, 1988).

Entega je ugovor u kojem jedna strana ulaže kapital ili robu, druga strana brod, a mornari rad. To je najrazvijenija forma socijeteta, svojevrсни srednjovekovni *joint venture*. Zarada se deli na trećine, a van Jadrana zbog većeg rizika veći dio primaju vlasnik broda i robe, tj. kapitala. Regulira ga i Dubrovački statut iz 1272, a koristi se do 16. veka (Statut grada Dubrovnika, 1990, knj. VII, gl. 42–53).

Marinari ad partem su mornari koji ne primaju platu već udeo u zaradi pri čemu mornari preuzimaju i obaveze u održavanju i popravku broda (knj. VII, gl. 1) i štetu koja na teretu ako brod nije dobro održavan (knj. VII, gl. 6). U 16. i 17. veku ovu formu poslovanja zovu „ploviti na dubrovački način“. Razlog njenog postojanja nesigurnost je pomorskih putovanja.

Društvo karatista nastaje kada se pri gradnji ili korišćenju broda vlasnički udeo idealno deli na 12 ili 24 karata. Suvlasnici zavisno o visini udela stiču pravo na udeo u dobiti (Kostrenčić, 1914: 962, Šundrica, 1972: 15, Cvitanić, 1979: 222, Margetić, 1997: 263–279, Bartulović, Af lić, 2018: 15). To je oblik primitivnog akcionarskog društva koji se koristio zbog rizika od propasti broda.

U ribarskoj družini jedna strana daje brod, druga mreže, a ribari ulažu radnu snagu. Dobit se deli u različitim razmerima (Beuc, 1988: 309, Bartulović, 2008: 23).

4. Trgovački propisi u statutu Rijeke iz 1530. godine

Prema Herkovu, Rijeka je u 16. veku bila „ugledan trgovački grad“, pa se sa „obzirom na velike koristi“ od trgovine i zanata „nastojalo raznim

mjerama... unaprediti i raznim pogodnostima privući što veći broj stranih trgovaca“ (Herkov, 1948: 109–110). Propis knj. I, gl. 53, „O kupovanju trgovačke robe i o isplatama trgovcima za njihovu robu“, objašnjava: „U svrhu da bi naš grad bio što bogatiji i da našem kralju porastu prihodi od daća množinom trgovaca, koji će dolaziti ovamo u što većem broju svojom robom radi brze isplate njihove robe...“. Statut predviđa isplatu cene za prodanu robu u najkraćem roku, istog ili sledećeg dana, a u slučaju prodaje na poček u dogovorenom roku, kao i kaznu za onoga tko ne izvrši preuzete obaveze. Sudi se u skraćenom postupku. Stranom trgovcu pripada naknada za troškove nastale kašnjenjem isplate (knj. I, gl. 53). Upisi u trgovačkim knjigama smatraju se verodostojnima (knj. I, gl. 15). Trgovački sporovi sude se po skraćenom postupku do 15 dana (knj. I, gl. 3 i 9). Kontroliše se kvaliteta robe na tržištu i mere, a prodaja je javna (knj. III, gl. 39–41, knj. IV, gl. 14). Kupci su na zahtev tržišnih inspektora morali pokazati robu i navesti količinu i cenu kupljenoga. Trgovački i zanatski poslovi zabranjeni su za blagdane i praznike, osim za potkivače i za nabavku hrane (knj. IV, gl. 1). Trgovački cehovi (esnafi) kontrolisali su rad svojih članova. Statut propisuje cene mesa, ribe, kruha i rada trhonoša (knj. IV, gl. 8, 10, 11 i 15) (Petranović, 2018: 36). Bratovština Sv. Mihaela okuplja obučare (*caligari e zavatini*), a bratovština Sv. Nikole mornare i ribare (Bartulović, 1995: 120, Torcoletti, 1954: 83–89, Kobler, 1996: 276–278).

5. Pravni aspekt privrednog razvoja Rijeke tokom 18. veka

Rijeka je kao habsburški posed bila pod jurisdikcijom dvorskih organa koji brinu o prihodima i upravljanju imovinom. Dvorska komora, osnovana 1527, brine o prihodima i rashodima, kontroli zemaljskih komora, finansiranju dvora i vojske. Bečka gradska banka (*Wiener Stadtbank*) osnovana 1705. i Opća banka (*Universalbankalitat*, 1714) vode bankarstvo. Komercijalni kolegij za unapređenje trgovine osnovan je u Beču 1666, a 1718. Glavni komercijalni kolegij (*Haupt-Kommerzienkollegium*). Za Hrvatsku i Ugarsku nadležna je Ugarska komora koja je do 1715. zavisna o bečkoj Komori. Ona je kontrolisala prihode vladaoca i upravu imanja. Od 1772. preuzela je finansiranje administracije u Hrvatskoj. Dvorska komora upravlja zemljištem, a prihodi idu za uzdržavanje krajiške vojske (Beuc, 1969: 29–31, Beuc, 1985: 178–179).

Habsburška monarhija do 18. veka nije stimulisala pomorsku trgovinu i razvoj luka. Kada na tron iz Španije, ondašnje pomorske sile, dolazi car Karlo VI 1711, on želi iskoristiti pomorske potencijale.

Car slama monopol Venecije na plovidbu Jadranom i manifestom 2. Juna 1717. proglašava *radi promicanja, uređenja i uvećanja trgovine u našim nasljednim zemljama... da smo smatrali uputnim i korisnim opskrbiti svim važim sredstvima, te prihvatiti i podupirati one koji bi izrazili želju nastaniti se ondje i priznati im među svim drugim sredstvima sigurnu i slobodnu plovidbu Jadranom*. Koristeći se ratnim uspehom protiv Turaka sklopio je političko-trgovački ugovor sa sultanom Ahmedom III o slobodi trgovine podanika na rekama, moru i kopnu 27. jula 1718. (Ilustrirana, 1975: 97 i 100, Lukežić, 2015: 12).

Nov korak je patent 18. marta 1719. kojim su gradovi Trst i Rijeka proglašeni slobodnim lukama (t. 3). Ističe se pravo na doseljavanje i zaštita stranih brodovlasnika i trgovaca (t. 1). Vladar obećava popraviti i sagraditi ceste, a trgovci će u svim lukama i vodama pristajati bez pratnje ili dozvole (t. 2). Tako je 1728. dovršena cesta od Rijeke do Karlovca nazvana prema caru – Karolina. Ona je spoj s Kupom, Savom i Dunavom – tzv. „žitnim putom“. Svaki trgovac i pomorac može slobodno uploviti, isploviti i poslovati uz plaćanje zaštitne takse, uzgredice, regalije i maltarine te 1,5 % konzularne ili admiralitetne carine od vrednosti prodane robe. Sagraditi će se i karantena, što je učinjeno 1726. Brod koji skrivi nasilje smatra se gusarskim i nadoknaditi će štetu čak i ako otplovi. Komora će sagraditi trgovačke magacine (t. 4). Osnovati će se osiguravajuća banka ili kompanija za pomoć brodovima u slučaju potrebe za novcem (t. 5). Trgovcima će suditi poseban menični sud (t. 6) osnovan 20. maja 1722. Trgovci se mogu nastaniti unutar gradova bez posebnih taksi i poreza (t. 7). U slučaju rata trgovci mogu otići u roku od godine dana s robom i ne smeju se uzaptiti (t. 8). *Ius naufragii*, tj. pravo prisvajanja spašenih stvari u slučaju brodoloma je zabranjeno (t. 9). Trgovci su izuzeti od ukonačivanja vojske (t. 10). Brodovi su oslobođeni od pregleda ako su imali putne isprave i popis broskog tovara (t. 11). Svaka „nacija“ mogla je u gradu ili van njega sagraditi javnu zgradu za poslovanje, a trgovcima se potvrđuju sve moguće stvarne i lične slobode (t. 12) (Herkov, 1979: 166–169, Bartulović, Randelović, 2012: 105).

Ekonomisti od 16. veka ukazuju na potrebu osnivanja trgovačkih kompanija kojima će vladari davati koncesije i nadzirati ih lakše nego pojedince – trgovce-avanturiste (*merchant adventurers*). One imaju veći kapital pa će lakše poslovati i oružano štititi brodove. Najstarije su engleske, ruska kompanija (*Moskovy Company*, 1554), levantska (1581), istočnoindijska (1600) i holandska istočnoindijska (1602) (Herkov, 1979: 30, Margetić, 1998: 151, Klinger, 2006: 16–18). Riječke reforme deo su učenja merkantilista,

bogatstvo države meri se količinom novca, proizvodnja je podređena sticanju novca, posebno izvozom (Šišul, 2006: 77–99).

Osniva se *Carska privilegisana kompanija (orijentalna, istočnoindijska)* 28. jula 1719, sa sedištem u Beču, radi trgovine s Levantom i Dalekim istokom, sa filijalama u Rijeci, Bakru, Beogradu i Mesini (Herkov, 1979: 30, Dubrović, 2018: 39). Kapital od 75.000 forinti trebao je potaknuti trgovinu s Turskom, brodogradnju, dizanje manufaktura i mrežu skladišta. Kompanija dobiva privilegiju gradnje brodova u Trstu, Rijeci i Bakru. Birokratsko poslovanje i slabe financije dovode do stečaja 1731. i ukidanja 1742. Filijala u Rijeci imala je monopol trgovine na veliko u gradu, a 1721. osnovala je radionicu za preradu voska i sveća i fabriku konopa. Direktora, Esterajhera iz Kemptena, Lukežić opisuje kao *prvog predstavnika modernog menadžementa merkantilističkog tipa u Rijeci*. Trgovci i strani majstori daju gradu kosmopolitsku notu (Lukežić, 2015: 13, Žic, 2003: 108, Žic, 1998: 47–48).

Deo plana bilo je osnivanje Indijske kompanije u Ostendeu, u Habsburškoj Holandiji 1722, ali kratkotrajno jer su se Britanci tome protivili. Bezuspešni pokušaji nastavljaju se do kraja 18. veka. Vilijam Bolts 1775. u Trstu osniva Azijsku kompaniju uz pomoć bankara iz Antverpena, koja je trgovala u jugoistočnoj Africi, Indiji i Kini na osnovu desetogodišnje privilegije. Kapital je uvećan 1781. javnom ponudom 1.000 deonica, ali 1785. kompanija bankrotira. Poslovanje je izazvalo otpor Portugalaca, Engleza i Danaca koji nisu podržavali jačanje habsburške trgovine (Herkov, 1979: 32, Dubrović, 2018: 39–40).

Zbog turskih ratova i piratske opasnosti razmišljalo se o gradnji ratnih brodova. Car je 1733. htio kupiti brodogradilište u Trstu za potrebe arsenala, ali dvor nije imao kapitala. Sklopljen je „prijateljski ugovor“ s piratima 1748. jer nema obrane od alžirskih, tuniskih i tripolitanskih, tzv. *barbareski*. Država nameće brodovlasnicima „javno-privatno“ partnerstvo tražeći da sami naoružaju svoje brodove. Regulacija plovidbe Ediktom o plovidbi 1774. pozitivan je pravni korak u moderniziranju plovidbe (Herkov, 1979: 31, 41–44, 92).

Dvor osniva administrativno-privredne organe. Vrhovna trgovačka intendantca (*Kommerzialhauptintendantz, Suprema Intendenza commerciale*) osnovana je u Trstu 1731. i podređena Komori kranjskoj sa zadaćom razvoja trgovine na Austrijskom primorju, ali bez političke nadležnosti. Marija Tereza 1746. u Beču osniva Trgovački direktorijum (*Commercién Ober-Directorium*), preimenovan u Trgovački savet 1772, čime država centralizira trgovačku politiku. U Trstu je 1749. grof Visenhuten

imenovan intendantom Austrijskog primorja i kapetanom Trsta, zavisao o Vrhovnom direktorijumu u Beču. Time je organizacija proširena na Austrijsko primorje. U Rijeci je 26. januara 1753. osnovano *Cesarsko kraljevsko namesništvo (Komerzasesorij)* za kapetanije Rijeku, Trsat i Bakar koje izvršavaju politiku Intendance. Sudska vlast u trgovačkim i meničnim predmetima prenesena je na *Menično-trgovački sud* i *Pomorski konzulat (Tribunale cambio mercantile e Consolato di mare)*. Primorska trgovinska provincija (*Provincia mercantile del Litorale, Austrijsko primorje*) osnovana 1753. u Trstu obuhvaća luke: Akvileju, Trst, Rijeku, Bakar, Kraljevicu, Senj i Karlobag. Potčinjena je Intendanci, a intendant, kapetan Trsta, nadležan je za administraciju, trgovinu, pomorstvo i zdravstvo. Rijeka i Trst zadržali su režim „slobodnih luka“ (Bartulović, 2004: 15–16, Lukežić, 2015: 13, Faber, 2001: 78–81).

Nakon administrativnih reformi za razvoj pomorske trgovine dvor putem Trgovačkog direktorijuma u Beču 1750. osniva Tršćansko-riječku privilegovanu kompaniju s koncesijom trgovine i prerade šećera u naslednim zemljama Monarhije, s pravom građenja zgrada i skladišta, oslobođenje carina i daća za uvoz sirovine u Rijeku i Trst, prodaju bez carine samo uz plaćanje trošarine te gradnju vlastitih brodova. Svi su zaposleni oslobođeni kmetskih davanja, rabote i ukonačivanja vojske. Kapital od 1.088.000 forinti podeljen je u 1.364 akcije među 231 akcionara. Najveći je bio grof de Fris sa 256 akcija, a većinu imaju trgovci i bankari iz Beča, Hamburga i Antverpena, jer je Austrijska Holandija najrazvijenije pomorsko-trgovačko područje onog doba. Mariji Terezi poklonjeno je 13 akcija. Holandski akcionari imali su 43 glasa u skupštini akcionara 1752, a austrijski 22. Akcije su imale pravni status nekretnina, a stranac, vlasnik najmanje 20 akcija bio je u naslednom pravu izjednačen s domaćim licima. Akcije stranaca nisu se mogle konfiscirati ni u slučaju rata protiv njihove države. Kompanija je kod podmirenja potraživanja imala pravo prednosti pred ostalim poveriocima. Akcionari prethodne kompanije koji su ušli u novu dobivali su za svoj stari kapital akcije novog društva. Na čelu kompanije je holandska trgovačka kuća Arnold iz Antverpena, a skupštini dioničara predsedava gradonačelnik Antverpena Pjer Velens. Holandani su uspeli da Rijeka bude sedište Kompanije, iako je Beč oponirao. Zaposleno je oko 1.000 radnika, dok su tadašnje manufakture imale tek nekoliko desetina. Za ostarele i bolesne radnike osnovana je siromaška blagajna. Kao primer liberalizma ističe se i osnivanje masonske lože *L'Ami Solitaire Inconnu a l'Oriente de Fiume*. Kompanija ima monopol na trgovinu šećera i podružnice od Trsta, Beča, Temišvara, Hersona, Carigrada, Soluna, Lisabona, Vera Kruza, Krima,

Filadelfije (komanditna kuća), Santjago de Čilea itd. Zbog straha od gubitka monopola na šećer kompanija širi poslovanje rudnicima ugljena u Labinu, gvožđa u Trbižu i žive, osniva manufakture voska i potaše, brodogradilišta i talionicu gvožđa. Uvozila je robu iz Holandije (kavu, čaj, biber, sušenu ribu iz Norveške, indigo iz Nanta itd.). Direktori Kompanije vodili su komisione poslove Azijskog trgovačkog društva *Carski orao (Der kaiserliche Adler)*. Plate stručnih radnika iz Holandije i Hamburga bile su dvostruko veće nego u njihovim zemljama kako bi ih privukli na dolazak. Uz sedište je u Rijeci sagrađena rafinerija šećera. Rafinerija je najveća firma Monarhije sa privilegijom prerade šećera na 25 godina, što je produžavano do 1828. Propadanje uzrokuju Napoleonovi ratovi i prerada repe umesto trske. Zaštićeno merkantilističko poslovanje putem vladarskih privilegija potiskuje liberalizacija tržišta. Još 1762. tršćanski intendant Riči upozorava da monopoli sprečavaju konkurenciju na tržištu, kao i prekomerna zaštita interesa radnika. Kompanija je likvidirana odlukom ugarskog sabora u Požunu 1825, a skupština akcionara prodala je imovinu na javnoj aukciji 1829. (Dubrović, 2018: 19, 30–34, Toševa Karpowicz, 2015: 31–44, Lukežić, 2004: 19–20, Žic, 2003: 101–103, Trkulja, 2006: 46).

Inventivni pojedinci traže nove trgovačke puteve. Grof Perlez, prvi upravitelj Banata, potiče vezu s Rijekom. Za trgovinu žitom preko Rijeke osnovana je 1759. Temišvarska kompanija. Ona dobiva desetogodišnju privilegiju za izvoz proizvoda iz Banata preko Rijeke i Trsta, no zbog gubitaka 1763. radi se sanacioni elaborat i restrukturiranje u Kompaniju Temišvar-Trst, ali i ona ubrzo propada. Riječka kompanija tražila je od Temišvarske pomoć za otvaranje kuće za prodaju šećera u Temišvaru (Dubrović, 2018: 41–49).

Trgovačka provincija je ukinuta, a Rijeka reinkorporisana Hrvatskoj 14. februara 1776. Osnovana je Severinska županija i gubernij u Rijeci s Jozefom Majlatom de Sekeljem kao guvernerom i županom. Osnivanje gubernija dalo je poticaj gradnji luke i trgovini žitom iz Panonije. Zalaganjem Majlata osnovane su Trgovačka burza (*La borsa mercantile*) i Trgovački kasino 1779. (Dubrović, 2018: 12–13, Tadić 2006: 143–144, Lukežić, 2015: 16).

Godine 1778. osnovan je Bakarski municipijum u čiji sastav ulazi Rijeka. Bakar je bio najveće hrvatsko naselje sa 7.656 stanovnika, dok je Rijeka imala 5.956, a Zagreb 2.815. Riječki patriciji strahuju od toga da ih veći Bakar i privredno „proguta“ pa traže priznanje gradskih privilegija. Marija Tereza je 23. aprila 1779. definisala Rijeku kao *corpus separatum*

(posebno telo) direktno pripojeno Ugarskoj kruni. To podstiče Ugarsku da Rijeku smatra svojom. Josif II 20. marta 1786. ukida Severinsku županiju i osniva Ugarsko primorje u koji ulazi i Riječki kotar (srez). Rijeka je u administrativnim i privrednim poslovima, kao i Hrvatska, podređena Ugarskom namesničkom veću (Lukežić, 2015: 14, Žic, 1988: 52–53, Hauptman, 1953: 209, Bartulović, 2008: 31). Kraj ovog doba označava smrt Josifa II 1790. Ugarskom saboru upućen je anonimni predlog reorganizacije *Projectum Articuli* prema kojem bi „ilirskoj naciji“ bili prepušteni Rijeka, Bakar, Kraljevica i Karolinška cesta pa bi grad s okolinom postao trgovački emporijum (Toševa Karpowicz, 2015: 61–64).

Važan faktor u razvoju privrede je kvalitetna radna snaga. Protestanti u Hrvatskoj nisu imali priznat status dok Josif II 1781. nije izdao patent o verskoj toleranciji priznajući ih za ravnopravne građane koji se mogu baviti privredom. No u Rijeci su imali prava pa se, prema Dubroviću, ovde širi protestantska radna etika (Dubrović, 2018: 81, Milošević, 2006:131–141).

Trgovac Jakov Bradičić iz Rijeke 1787. carskim patentom dobiva privilegiju izvoza žita i druge robe na crnomorskom izvoznom pravcu na deset godina, ali propada zbog rata, pa 1791. ugarskom saboru podnosi Nacrt trgovačko-rodoljubnog ugarskog društva sa sedištem u Pešti. Andrija Ljudevit Adamić, poslovni čovek fascinantnih sposobnosti, prednost daje riječkoj ruti. On nije osnovao jedinstvenu trgovačku kuću i ostaje veran malim ortačkim partnerstvima i dioničkim udelima u poslovanju, nekima za jednokratni pothvat, trguje duhanom, konopljom, hrastovinom, soli, ali osniva i osiguravajuća društva. Osnovao je firmu *Simone Adamich & Figlio* 1786. sa ocem. Predlagao je osnivanje trgovačke kreditne i diskontne banke 1791, a na saboru u Požunu osnivanje ugarske nacionalne kompanije *Privilegisano društva za ugarsku trgovinu* sa sedištem u Rijeci i filijalom u Pešti (Lukežić, 2005: 15–75, Dubrović, 2005: 86–89, Dubrović, 2005: 184–185, Ress, 2005: 187–221, Labus, 2005: 332–338).

U Rijeci su 1804–1806. postojale brojne fabrike i manufakture u vlasništvu pojedinaca ili ortaka, kao i 52 trgovca pojedinca (Toševa Karpowicz, 2015: 39–40, Lukežić, 2015: 17). U poslovnom životu bilo je i žena. Johana Katarina Virendels rođ. Nef, Flamanka, žena direktora Trgovačke kompanije Petera Jana Bernarda Virendelsa, bila je od 1783. do 1794. sa Tomasom Đulijančićem „tihu drug“ (*socia tacita*) trgovačke kuće Santa Santarelija za trgovinu drvetom i konopljom (Lukežić, 2004: 21).

Engleski putopisac Tomas Votkins 1789. piše: *Rijeka je jedna od rijetkih luka koje pripadaju austrijskom caru koji je mnogim mudrim povlasticama i zaštitnim mjerama znatno unaprijedio njezin trgovački promet.* Lukežić citira Ercega: *Rijeka je bila kapitalistička oaza u moru feudalizma... izlazi iz okvira državne zajednice, te izrasta u svjetski poslovni subjekt. Tomu su znatno pridonijeli središnji državni propisi i povlastice, zatim zemaljske odluke i lokalni propisi te, napokon, sami poslovni ljudi svojom poslovnošću i novcem* (Lukežić, 2015: 15–16). Već u XIX veku nastupa nova generacija privrednika koja ne svaštari nego se koncentrira na jednu delatnost provodeći *idea industriale* (Dubrović, 2018: 81).

6. Srpski i drugi pravoslavni privrednici u Rijeci

Trgovačka važnost Rijeke utiče na doseljavanje stanovnika. Prvi pravoslavci u Rijeci bili su Grci. Notarski zapis iz 1450. spominje Demetrija Greka iz Venecije, a 1548. umrla je Leka Grkinja. Početkom 18. veka neki grčki doseljenici prelaze na katoličku veru. Lekar Antonio Moljano/Damuljano ženi se 1719, a *kavanar* Domenico de Pauli 1734, dok Konstantin Kandici 1736. krsti kći po katoličkom obredu, a od 1730. i članovi grčke porodice Dani postaju građani. Lista trgovaca 1786. spominje Manojla Kanela sa Krita, Atanasija Kostu iz Epira i Dimitrija Mauricija iz Efeza. Krajem 18. veka u Rijeku se doselio brodovlasnik Teodor Manasterioti, a kasnije i Georgij Melisino sa Kefalonije (Lukežić, 2004: 24–27). Melisino se ženi kao katolik, ali kći i sina krsti u pravoslavnoj opštini. Bio je ruski konzul u Rijeci od 1813. (Toševa Karpowitz, 2015: 76–79).

Oslobođenje panonskih prostora od turske vlasti krajem 17. i početkom 18. veka poticaj je na njihovo naseljavanje i razvoj trgovine. Prometni položaj Rijeke upućuje je na Karlovac i vodeni put prema dunavskom slivu i Panonskoj nizini. Državne promene, trgovačke i prometne veze utiču na dolazak Srba. Inicijativu daje i car Karlo VI, patentom 9. juna 1717. obećajući doseljenicima (208 porodica) iz „turske Dalmacije“ „u zemljama našeg Austrijskog primorja, bilo u staroj ili novoj Kraljevici ili u kraju koji se zove Vinodol ili također pokraj našeg grada Rijeke, zvanog Kod Svetog Vida“ dobivanje zemlje za gradnju kuća, neometanu slobodu vere i pravo na sveštenika, itd. Prepis akta od 3. maja 1719. Stefanu Serafinu, „izaslaniku nekih pravoslavnih obitelji iz istočnih krajeva“, koji traži dozvolu za doseljavanje na jadranski prostor u svrhu trgovanja obećava to pravo (t. 1), odobrava da verske obrede i poduku obavljaju u „privatnim kućama“ što izaziva sporove jer ne obuhvaća gradnju javnih hramova, da

primenjuju gregorijanski kalendar i u postu (t. 3, ! op. aut.), dopušta se nastan u distriktu Rijeke, ali ne i gradnja javnog hrama (t. 4) i pravo trgovine u Bakru i luci Bukarica (Bakarac), ali i drugde (t. 6) (Pravoslavlje, 2017: 7–13, 61, Kostić, 1957: 39). Ipak, podataka da su se doseljenici naselili nema. Možda su nezadovoljni uslovima otišli dalje (Milošević, 2006: 131). Po nagovoru karlovačkog episkopa doselili su se iz Sarajeva u Rijeku 1769. trgovci: Risto Petrović, Nikola Rajović, Vučen Vuković, Tomo Ostojić i Krsto Rajović (Kostić, 1957: 40). Doseljavaju se pravoslavni trgovci i iz Trebinja i drugih naselja u Bosni, koji izvoze žito i ugarske proizvode. Oni čine važnu trgovačku koloniju. Deklarirali su se kao „grko-istočnjaci“ a tek u 19. veku prema nacionalnom ključu (Lukežić, 2004²: 292).

U inicijativi za osnivanje ratnog arsenala u Kraljevici 1764, predlaže se za direktora Mitra Vojnovića iz Trsta, rođenog u Herceg-Novom, pravoslavca, koji je radio kod strica Jovana, brodovlasnika (Karaman, 1992: 35–36). Dvanaest trgovaca iz Bosne 23. oktobra 1775, putem Riječkog gubernija, tražili su od cara dopuštenje za naseljavanje u Rijeci i privilegiju da izgrade hram. Car je to odobrio tek 1785. (Milošević, 2006: 138–139).

Patent o verskoj toleranciji Josifa II augsburškim i helvetskim vernicima i „nesjedinjenim (pravoslavnim) Grcima“ u austrijskim naslednim zemljama 1781. „dopušta privatno ispovijedanje vjere svugdje gdje oni već nemaju pravo javnog ispovijedanja“. Dozvoljava se gradnja bogomolje, škole i pokapanje mrtvih javno, uz sveštenika ako u mestu živi 100 nekatoličkih porodica (t. 1), ali pravo naplate *štote* (*mrtvine*) pripada katoličkom župniku (t. 4) i zaposlenje svojih u čitelja (t. 2). Dopuna Patenta od 19. februara 1782. određuje da se „u vjerskim razmiricama ni jedna strana ne smije služiti nasiljem ili nastojati sama ih otkloniti, već stvar treba prepustiti sudskoj presudi. Oni koji... psuju zbog njihove vjere... smatrat će se narušiteljima javnog reda i mira“ (t. 5) (Milošević, 2006: 133–134).

Jozefinski popis 1785–87. potvrđuje da su postojale tri nekretnine u svojini pravoslavaca (*denen Grüchen* – Grci), a spominje i crkvu, dve kuće pravoslavne Marije Trikupe, kuću trgovca Arsenija Jovanovića od Šakabenta, rođaka patrijarha Arsenija IV i braću Vuković, Savu, Teodora i Aleksija (Toševa Karpowitz, 2015: 33–38).

Crkvena opština ponovila je 2. juna 1785. molbu caru za podizanje crkve navodeći podatak da vrednost godišnjeg izvoza duhana pravoslavni trgovaca iznosi 200.000 forinti. Riječki Tribunal je 16. novembra 1786.

sastavio popis trgovaca s podacima o njima. Od 19 trgovaca, 15 su Srbi, trojica Grci i jedan Makedonac. Najbogatiji je Atanasije Mihailović iz Moskopolja u Makedoniji, sa kapitalom od 35.000 forinti, a iza njega Jovan Vuković iz Sarajeva, sa 33.000 forinti itd. Vrednost kapitala pravoslavaca iznosila je 238.360 forinti ili trećinu ukupnog izvoza iz Ugarske za Rijeku. Tribunal podržava molbu jer „grčke nacije raspolažu znatnim novčanim sredstvima... što ta nacija ne malo unapređuje ovdašnju trgovinu... i što bi se dozvolom slobodne veroispovesti i druge imućne porodice iste vere na Rijeku domamile“ (Kostić, 1957: 44–46). Car je gradnju pravoslavne crkve u Rijeci odobrio 10. Septembra 1785. Hram je dovršen 1790. Pravoslavna opština u Rijeci sastavila je Statut 1796, ali nema dokaza da je potvrđen (Milošević, 2006: 138–140). Riječki patriciji nisu podržali građenje crkve delom i zato što je to bilo protiv duha prosvetiteljstva. Na Ugarskom saboru u Požunu 1790. kao delegat pravoslavne opštine Rijeke bio je Sava Vuković, iz Novog Sada koji podnosi elaborat o potrebi gradnje nove ceste prema Rijeci (Toševa Karpowitz, 2015: 34–45).

Popis iz 1793. spominje ove veletrgovce: *Attelievich* (braća Dimitrije i Aleksije, iz Sarajeva, trgovac na veliko du hanom, žitom i kožom i Aleksin sin Krsto), *Circovic Cristoforo*, *Dani Antonio* i *Spiridone*, *Maurizi Demetrio*, *Ostoich Pietro*, *Petrovich Trifone*, *Rainovich Ignazio*, *Rajovich Teodoro*, *Gassevich Geremia*, *Sacabent Arsenio*, *Vucovich fr.(braća) Vucovich e Nicolich* (Lukežić, 2015: 16).

Krajem 18. i početkom 19. veka upisani trgovci i vlasnici manufakture su: Bajović (Bojović) Josif i nećak Gavro, iz Sarajeva, trgovci duhanom, žitom i kožom na veliko, Bošković iz Sarajeva, Čičić Andrija iz Sarajeva, Ćirković Hristofor, Damjanović Ostoja iz Sarajeva, Đurković (Ćurković) Stevan iz Šikloša, Filipović Janko iz Sarajeva, Ilić Lazar, Izmajlović Konstantin, Jovanović Lazar iz Sarajeva, trgovac likerima i duhanom, Jovanović od Šakabenta Arsenije iz Petrovardina, trgovac du hanom, žitom i voskom na veliko, Kosta (Kostić) Atanasije iz Janjine, radionica kaputa, trgovac duhanom, žitom i uljem na veliko, Mamula Maksim iz Vrbovskog, Manasterioti Todor, Matić Todor, Maurizi Dimitrije iz Efeza, *Melissino Giorgio*, vlasnik trgovačke firme, Mijatović Atanasije iz Trebinja, Mihajlović iz Skopja i brat Atanasije, Milodragović Atanasije i Kristo iz Mostara, Milošević Damjan iz Sarajeva, Musulin Rade, Nikolić Jovan, Ostojić Jovan, Petar, Jovan iz Sarajeva, Palikuća Nikola iz Boke kotorske, Pantelić Gavro iz Zemuna, Pavlović Todor, Petrović Cvetko iz Sarajeva, Petrović Kristo, Petrović Petar iz Trebinja i sin Petar, Petrović Trifun iz Trebinja, Rajović Dimitrije, Drago, Đorđe,

Đuro, Luka i Todor iz Sarajeva, Rašević Jeremija iz Sarajeva ili Trebinja, Razilj Jovan, Sekulja (Šekulja) Pavle, Simić Lazar iz Sarajeva, Todorović Drago, Đorđe i Petar iz Sarajeva, Tomić Hristofor, Trifić Gavriilo, Vučinić Jovan i Jakov iz Moravica, Vuković Aleksije i Đorđe iz Mostara i Vuković Todor iz Sarajeva (Labus, 2006: 216–225).

7. Zaključak

Rad istražuje različite pravne oblike privredne aktivnosti i organiziranja poslovnih subjekata u pomorskom poslovanju i posebno u Rijeci od 16. do kraja 18. veka. Uspešan razvoj privrede traži sinergiju države koja svojim propisima podržava privredu, inventivne pojedince i ulaganje kapitala, uz geopolitički položaj koji Rijeka ima. Rijeka je, kao „južni pol Srednje Europe“ doživela rast tokom 18. veka, a zenit u doba Austro-Ugarske do 1918, kao luka ugarskog dela Monarhije.

Pravoslavni i srpski trgovci nisu bili beznačajan faktor u privrednoj povesti Rijeke i od početka 18. veka, putem carskih privilegija, stiču pravo naseljavanja, trgovine i slobode vere stvarajući malu ali imućnu zajednicu koja je ostavila traga u Rijeci. Spomenimo još neke zanimljive primere. Srbi su bili aktivni u radu Narodne čitaonice od osnivanja 1849/1850, npr. paroh Jovan Šorak, surađujući sa Hrvatima toliko da su u spomen knjizi čitaonice nazvani „stupovi hrvatstva u Rieci“ (Spomenknjiga 1901: 5). Generalni konzulat Kraljevine Srbije u Rijeci osnovan je 1885. (Lukežić, 2004²: 292–302).

Literatura/References

Apostolova Maršavelski, M. (1986). *Zagrebački Gradec – Iura possessionaria*. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.

Bartulović, Ž. (2014). *Povijest prava i države – Opća povijest*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Bartulović, Ž. (2008). *Povijest hrvatskog prava i države (kompendij)*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Bartulović, Ž. (2004). *Sušak 1919–1947*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Državni arhiv u Rijeci i Adamić.

Bartulović, Ž. (1995). Pravni aspekt srednjovjekovnih bratovština sa osvrtom na Rijeku, *Sveti Vid: Zbornik*. 110–125.

- Bartulović, Ž. Af lić, M. (2018). Sailor's service from medieval time to modern maritime labour conventions, *Pomorski zbornik*. 55. 11–27.
- Bartulović, Ž. Ranđelović, N. (2012). Osnovi ustavne istorije jugoslovenskih naroda. Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.
- Beuc, I. (1988). *Povijest država i prava na području SFRJ*, Zagreb: Pravni fakultet Zagreb.
- Beuc, I. (1985). *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Pravnopovijesne studije*. Zagreb: Pravni fakultet Zagreb.
- Beuc, I. (1969). *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527–1945)*. Zagreb: Arhiv Hrvatske.
- Boras, M. Margetić, L. (1998). *Rimsko pravo*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Bujuklić, Ž. (2016). *Rimsko privatno pravo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.
- Cvitanić, A. (1979). Naše srednjovjekovno pomorsko pravo, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, XVI. 207–229.
- Dubrović, E. (2018). *Rijeka – južni pol Srednje Europe*, Rijeka: Društvo povjesničara umjetnosti Rijeke.
- Dubrović, E. (2005). Adamićevi planovi za osnutak prve banke u Rijeci, U: E. Dubrović (prir.) *Adamićevo doba 1780–1830, Riječki trgovac u doba velikih promjena* (str. 86–89). Rijeka: Muzej grada Rijeke.
- Dubrović, E. (2005). Adamićevi prijedlozi za razvoj trgovine i izvoza preko riječke luke, U: E. Dubrović (prir.) *Adamićevo doba 1780–1830, Riječki trgovac u doba velikih promjena* (str. 184–185). Rijeka: Muzej grada Rijeke.
- Faber, E. (2001). Carska gospodarska politika na Jadranu od 1717. do 1776. U: E. Dubrović (prir.), *Riječka luka: povijest, izgradnja, promet* (str. 67–88). Rijeka: Muzej grada Rijeke.
- Herkov, Z. (1979). *Gradnja ratnih brodova u Kraljevici 1764–1767*. Pazin – Rijeka: Historijski arhiv Pazina i Rijeke.
- Hauptman, F. (1953). Pregled povijesti Rijeke do Bachova apsolutizma. U: *Rijeka, zbornik* (str. 203–214). Zagreb: Matica hrvatska.
- Herkov, Z. (1948). *Statut grada Rijeke*, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
- Ilustrirana povijest jadranskog pomorstva* (1975). Zagreb: Stvarnost.

- Kandić, Lj. (1983). *Odabrani izvori iz opšte istorije države i prava*. Beograd: Savremena administracija.
- Karajović, E. (1997). *Dioklecijanov edikt o cenama*. Kragujevac: Pravni fakultet u Kragujevcu.
- Karaman, I. (1992). *Jadranske studije*. Rijeka: ICR.
- Klinger, W. (2006). Prva globalizacija: kolonijalna ekspanzija i trgovačke kompanije. U: E. Dubrović (prir.), *Doba modernizacije, 1780–1830, More, Rijeka, Srednja Europa* (str. 13–21). Rijeka: Muzej grada Rijeke.
- Kobler, G. (1996). *Povijest Rijeke*, knj. druga, Opatija: Preluk.
- Kostić, M. (1957). Srpsko trgovačko naselje na Rijeci u XVIII veku. Istoriski časopis. Organ Istoriskog instituta SAN. VII. 37–49.
- Kostrenčić, M. (1915). Pomorsko pravo u statutima primorskih naših gradova i otoka. *Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu*. 5. 281–296.
- Kostrenčić, M. (1914). Pomorsko pravo u statutima primorskih naših gradova i otoka. *Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu*. 9. 960–964.
- Labus, N. (2006). Trgovci i vlasnici manufakatura u Rijeci. U: E. Dubrović (prir.), *Temelji moderne Rijeke 1780–1830. Gospodarski i društveni život* (str. 216–225). Rijeka: Muzej grada Rijeke.
- Labus, N. (2005). Adamićev i Mihanovićev prijedlog osnivanja Privilegiranog ugarskog društva. U: E. Dubrović (prir.), *Adamićevo doba 1780–1830, Riječki trgovac u doba velikih promjena* (str. 332–228). Rijeka: Muzej grada Rijeke.
- Lukežić, I. (2015). *Gospodarska komora u Rijeci od Ilirskih provincija do danas*, Rijeka: Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Rijeka.
- Lukežić, I. (2005), Životopis Andrije Ljudevita Adamića, U: E. Dubrović (prir.), *Adamićevo doba 1780–1830, Riječki trgovac u doba velikih promjena* (str. 15-75), Rijeka: Muzej grada Rijeke.
- Lukežić, I. (2004). *Povijest riječkih konzulata*. Rijeka: Adamić.
- Lukežić, I. (2004)². *Riječke glose, Opaske o davnim danima*. Rijeka: ICR.
- Margetić, L. (2000). *Zagreb i Slavonija, Izbor studija*. Zagreb – Rijeka: HAZU, Vitagraf, Adamić.
- Margetić, L. (1998). *Opća povijest prava i države*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Margetić, L. (1997). *Srednjovjekovno hrvatsko pravo, Obvezno pravo*. Zagreb – Rijeka: HAZU, Vitagraf, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Margetić, L. (1995). *Antika i srednji vijek, Studije*. Zagreb: HAZU, Vitagraf i Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Margetić, L., Apostolova Maršavelska, M. (1990). *Hrvatsko srednjovjekovno pravo– vrela s komentarom*. Zagreb: Narodne novine.

Margetić, L., Sirotković, H., Bartulović, Ž. (1989). *Vrela iz pravne povijesti naroda SFR Jugoslavije*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Milošević, M. (2006). Vjerska i građanska snošljivost u Rijeci, U: E. Dubrović (prir.), *Temelji moderne Rijeke 1780–1830. Gospodarski i društveni život* (str. 131–141). Rijeka: Muzej grada Rijeke.

Petranović, A. (2018). “Riječko” uz rimsko pravo (ex Statuto Terrae Fluminis anno MDXXX, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 39/3. 25–47.

Pravoslavlje u Rijeci i na sjevernom Jadranu u ranom novom vijeku (2017). Program rada, Sažeci izlaganja. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Ress, I. (2005). Adamić i Mihanović na Saboru u Požunu, U: E. Dubrović (prir.) *Adamićevo doba 1780–1830, Riječki trgovac u doba velikih promjena* (str. 187–221). Rijeka: Muzej grada Rijeke.

Spomenknjiga (1901). Sušak: Narodna čitaonica.

Statut grada Dubrovnika 1272. (1990), Dubrovnik: Historijski arhiv Dubrovnik.

Statut Grada Splita (1988). Split: Književni krug Split.

Šišul, N. (2006). Gospodarska politika Austrije i Rijeka 1780–1830. U: E. Dubrović (prir.), *Doba modernizacije, 1780–1830, More, Rijeka, Srednja Europa* (str. 77–99). Rijeka: Muzej grada Rijeke.

Šundrica, Z. (1972). *Prijevod sedme knjige Dubrovačkog statuta*. Dubrovnik: Historijski arhiv Dubrovnik.

Tadić, K. (2006). Riječka kasina i čitanje novina, u: E. Dubrović (prir.), *Temelji moderne Rijeke 1780–1830, Gospodarski i društveni život* (str. 143–151). Rijeka: Muzej grada Rijeke.

Torcoletti, L. M. (1954). Le confraternite fiumane, *Fiume, Rivista semestrale di Studi Fiumani*, 2. 83–89.

Toševa Karpowicz, Lj. (2015). Masonerija, politika i Rijeka (1785–1944), Rijeka: Državni arhiv u Rijeci.

Trkulja, M. (2006). Rijeka – središte manufakturne proizvodnje. U: E. Dubrović (prir.), *Temelji moderne Rijeke 1780–1830, Gospodarski i društveni život* (str. 43–65). Rijeka: Muzej grada Rijeke.

Žic, I. (2003). Riječki orao, venecijanski lav i rimska vučica, Rijeka: Adamić.

Žic, I. (1988). Kratka povijest grada Rijeke, Rijeka: Adamić.

Željko Bartulović, LL.D.,

Full Professor,

Faculty of Law, University of Rijeka, Croatia

RIJEKA'S EXAMPLE OF THE EVOLUTION OF COMMERCIAL LEGAL ACTS AND FORMS OF MERCHANT ORGANISATION BY THE END OF THE 18TH CENTURY

Summary

The author researches the legal history aspect of the evolution of business activities and the influence of the state on the development of different forms of business activities. Besides referring to some examples from the Antiquity, the author analyzes medieval forms of business, particularly in maritime affairs at the Adriatic area. They were developed without special influence of public authorities, through business practices and trade usages. At the Croatian hinterland, the influence of the sovereign as the bearer of public authority upon the development of economy is reflected in the Golden Bull of 1242, an edict issued to Gradec (part of today's Zagreb). The Statute of Rijeka from the year 1530 contains additional commercial norms that bear witness about a tendency of local authorities to ensure safety of business transactions and quick judicial resolution of disputes between merchants and shippers. In 1717, Emperor Charles VI proclaimed the freedom of navigation at the Adriatic Sea. Thus, Rijeka and Trieste became "porto franco", which was a new incentive for commercial growth, particularly in maritime affairs. During the 18th century, the sovereigns embarked on a series of administrative and economic reforms which were accompanied by establishing merchandise companies, rudimentary joint stock companies involved in different activities, and a growing number of individual merchants.

Key words: commercial norms, 18th century, Rijeka, Serbs.